

Eöry Emil AKT-OK című kiállítása

(Szepes Gyula Művelődési Központ, Érd, 2005. április 8–május 1.)

Az 1939-es születésű Eöry Emil szobrászművész a Szepes Gyula Művelődési Központban megrendezett kiállítására szóló meghívóján *képzőművészként* aposztrofáltatta önmagát. Való igaz, őt elsősorban szobrászművészként ismeri a szakma és az érdeklődő közönség. Érden is több köztéri művével találkozhat az ember, s közülük talán a legszebb, a legergonomikusabb formarendszert kialakító a Magyar Földrajzi Múzeum épülete előtt látható millecentenáriumi *Életfája*, amely mind tartalmi, mind esztétikai szempontból nézve egy igen átgondolt, kitűnően kivitelezett plasztikai monumentum.

A tárlat színes képekkel ellátott meghívójából azonban az is kiderült számonkra, hogy itt egy festészeti anyag kerül bemutatásra. Tehát Eöry Emil, a szobrász, most mint *festőművész* mutatkozik be előttünk, és, hogy e tény csak egy kis ráutaló, árulkodó megjegyzéssel közölje s egyértelműsítse velünk, sorolta magát a különféle művészeti műfajokat használó és magába olvasztó képzőművészek közé. Lehet azonban, talán még nagyobb lett volna a meglepetésünk, ha a meghívón azt olvashattuk volna: invitáció Eöry Emil *szobrászművész AKT-OK* című *festészeti* kiállítására.

Mindenesetre a megnyitó előtti műterem-látogatásom során derült ki számonkra, hogy Eöry Emil, a több száz kis és nagy szobrot felhalmozó, azaz egy jelentős életművel rendelkező szobrászművész, tulajdonképpen festőművészként indult el a pályán, valamikor a hatvanas évek vége felé, Gyémánt László kortársa- s egyben tanítványaként. Ugyanakkor a festést és a rajzolást valójában sohasem hagyta abba, sohasem hanyagolta és felejtette el, mindig is élt ezekkel a kifejezési lehetőségekkel, de ilyen koherens táblaképsorozattal talán még sohasem jelentkezett kiállítóteremben.

A tárlat témáját tehát a képzőművészetben oly közkedvelt *aktok* tematikája jelöli ki. Vagyis az *aktok okán*, a mezítelen emberi testek legkülönfélébb mesterséges, s nem utolsósorban szimbolikus és példázatszerű szituációiból kiindulva vállalkozik arra, hogy elmondja, kifejtse esztétikai és morális nézeteit a művészetről, a világról, a szépségről, a kiszolgáltatottságról, a maradandóságról, a jelenkoriságról, a képzőművészeti múlttól és a ma tendenciáiról, s az alkotói ellenállás lehetséges irányairól.

Amikor először néztük végig együtt ezt az anyagot, bevallom, zavarba jöttem.

Mit akar Eöry Emil ezekkel a neoklasszicista, római iskolás, sőt a „szocreal” stílusideálját is megrezegető átérzéseivel?

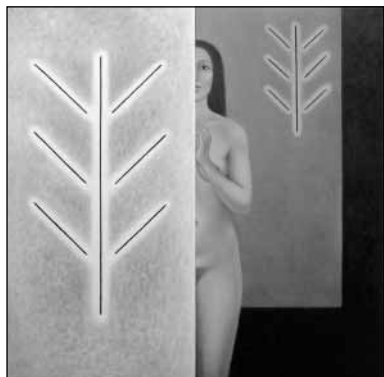
Ugyanakkor azt is látnom, érzékelnem és éreznem kellett, hogy igen erős karakterrel bírnak képei, s hogy rendkívül következetes a visszafogott, redukált, „vértelenített” s mégis finom szinkultúrájában, s hogy szinte aszketikus szigorral fejti, dolgozza ki s alkalmazza a csakis rá jellemző, tudatosan „leme-

revített” kompozícióit, lágyan szoborszerűsített, archaizáló formai és esztétikai toposzait, sajátos melankóliába hajló vizuális fordulatait.

Részéről tehát ez a – nevezzük így – *valamilyen realizmus*: állásfoglalás!

Állásfoglalás az ábrázoló, a figurális művészet mellett. Állásfoglalás a képzőművészet hagyományos értékeinek folyamatossága és folytathatósága, az emberi testet és a környezetet még nem felszabdáló, felbontó „protoavantgárd” törekvések mellett. Állásfoglalás a *szelíd* rendhez való visszatérés, „a művészi múltat felidéző és újrafogalmazó alkotói alapállás” mellett. Állásfoglalás a klaszszicizmus, a metafizikus modernség, az örökérvényűség és az „izmustalanítás” útja mellett. Állásfoglalás a „szárazabb festői modor”, „az érzelmek idézőjelbe tétele”, az „archaizáló szándék”, a modernségbe csomagolt „tárgyas képzetek” és a „konkrét nyelv”, valamint „a mű és közönség újra egymásra találása” mellett.

Eöry Emil festészeti törekvései tehát, kétséget kizáróan, leginkább a római iskolához köthető művészeti ideálok újrafelvételével, újraélhetőségével hozhatók kapcsolatba. A Gerevich Tibor művészettörténész professzor által a húszas évek elejétől körvonalazott, s az idézőjelbe tett „progresszív kortársak” és a „sajátos modernitáskultusznak hódoló utókor” által oly keményen elítélt, úgynevezett *római iskola* meghatározó irányzata volt a két háború közötti konszolidálódó Magyarország művészeti életének. Jellemző, ahogy Hóman Bálint, az egykori kultuszminiszter fogalmazott ezzel kapcsolatban: „a múlt nagy hagyományainak tükrében nincs jobbfelé vagy balfelé tartó irány, hanem csak művészet van.”

CSEND

A téma egyik fiatal művészettörténész kutatója, Bizzer István, a római iskola Kontuly Béla munkásságával kapcsolatban jegyzi meg egy helyütt, hogy: „A politikai retorika uralta szenvedélyek csitulásával, a neoavantgárd végével, az 1970-es évek második felétől, majd a pluralizmus, a posztmodern térhódításával az 1980-as években Nyugaton az új realizmusok és a modernizmusok interpretációja újabb fázisba lépett. Nálunk és a környező közép-európai országokban erre 1990-től, a politikai fordulat

eredményezte szellemi nyitás következtében nyílt lehetőség. A modernizmusok mellett lassan a kulturális hatalmi harcokat megsínylő új klasszicista és új objektív művészetek is megértő szellemben értékelődnek át, mely folyamatban hazánkban nem elhanyagolható az 1995-től megélnéknélkülő műkereskedelem szerepe.”

Bizzer István kutatási területére vonatkoztatva előszeretettel használja az „új realizmusok” gyűjtőfogalmát, ugyanakkor azt is megállapítja, hogy: „A klaszszicizáló, a verista, az objektív és a mágikus realizmusok, a figuratív művészet legújabb fejezetei, a maguk hol társadalombíráló, hol empatikus, hol távolságtartó, múzeumi forrásból táplálkozó, de a modern, »kereső« irányzatok formavilágát is magukba olvasztó alkotásaikkal, az 1920–30-as években összeurópai jelenségnek számítottak...”

A magyar Novecentónak, azaz a római iskolának vagy új klasszicizmusnak három alapiránya létezett a maga korában. Az egyik stílusirány a német Neue

Sachlichkeittel, az új tárgyiassággal, a másik az ideák világával, az „olaszos” hagyományokkal, a Trecento és Quattrocento művészetével függött össze, míg a harmadik már a „magyaros attribútumokat”, a „naiv népies” és „neobarokk” elemeket is magába építette.

Gerevich Tibor úgy fogalmaz korának modern művészetével kapcsolatban, hogy az „kreatív és nem imitatív, spirituális és nem materialista”.

Azt gondolom, hogy Eőry Emil legújabb festészeti anyagával kapcsolatban leginkább ezt a meghatározást kell figyelembe vennünk!

Érdekes azonban az is, hogy éppen manapság, amikor megszűntek a nyílt vagy burkolt stílusdiktátumok, keltek és kelnek életre az új realizmusok folyamába illeszthető új figurális tendenciák. Gondolok itt a közép- és a fiatal generáció olyan alkotóira, mint Filep Sándor, Lajta Gábor, Tóth Csaba, Kisléghi Nagy Ádám, László Dániel, akik a szakrális vagy az élet szentségére vonatkoztathatóan szakrálisnak mondható morális tartalmaktól és témáktól, illetve a kivitelezés magas fokú, klasszikus igényességétől sem idegenkednek, sőt egyenesen ezt céltételezik művészetükben.

Eőry Emil hűvös, mértéktartó, rendkívül kiszámított, kidekázott, leegyszerűsített ellentétekre épülő akt-szituációihoz általában redukált, olykor „síkkonstruktivista”, dekoratív vagy imaginárius tereket, és idealizált, spiritualizált mezeten emberi testeket, éterizált férfi és női alakjaihoz finoman szűkszavú, lakonikusan egyértelmű attribútumokat, moralizáló példázataihoz szelíd modort és visszafogott (ha kell, fényfogó, ha kell, fényt felragyogtató) szín- és ecsetkezelést használ. Festményeivel megidézi a nagy klasszikusok aktokban bővelkedő világát: Ingres és Balthus ruhátlan nőfiguráit, Picasso húszas években készült szomorú vagy monumentális szépségű munkáit (pl. *Futó nők a tengerparton*, 1922), itt-ott René Magritte tárgyas szürrealizmusát (*A fekete mágia*, 1933), s a magyar pre- és pszeudorómai, azaz az „árkádiai” művészet és a római iskolások legszebb átszellemiesített, szakralizált akt-témáit (pl. Szőnyi István: *Fürdő után*, 1921; Medveczky Jenő: *Háromfigurás kompozíció*, 1929; Domanovszky Endre: *Éva*, 1928; Molnár C. Pál: *Angyali üdvözlés*, 1928; Istokovits Kálmán: *Nő tükörrel*, 1932; Kontuly Béla: *Pihenő modell*, 1934; *Akt pityanggal*, 1934; Pándy Lajos és Bánovszky Miklós *Fekvő aktját*, 1932, 1934).

Eőry Emil több mint harminc munkát felvonultató tárlatának minden egyes festménye 2004-es és 2005-ös születésű, s ezeknek legigényesebb, legszebb, legérdekesebb darabjai (úgy mint *Nyitott ablak*, *Áradó fény*, *Fürdő után*, *Al-Ma*, *Éva*, *Csábítás*, *A hang*, *Csend*, *Cella*, *Labirintus*, *Cunami*, *Cím nélkül* [mezítelen alakok a ködös Duna-parton az Országház szemközti oldalán], *Beszlán*) szavaltják a jövőben születő újabb táblaképeinek minőségét.

BESZLÁN

Vallomás egy levelezés fölött

„Köztudott, hogy a magyar jog szerint a levelek szerzői és publikálási joga a levél címzettjét és a levél íróját (és annak örököseit) együtt illeti meg...” (Tüskés Tibor Időrosta című könyvéből)

„Egy csiki parasztfiúból lett hadifogolyra emlékezett az író. Ő letette a maga talicskáját, visszagyalogolt a megtett úton, és hosszú percekig kereste a halott ember lemállott karját. Kereste szívósan, amíg rá nem akadt: ami az életben összetartozott, az tartozzék össze a halálban is. Lehet – mondta Mészöly –, az eszével nem is tudta, miért tesz így, de azt cselekedte, amit a helyzet parancsa megkövetelt. Az embertelenre fordult világban helyreállította az emberhez méltó rendet.” (N. Pál József „A megtartók jöjjenek...” című könyvéből)

Gimnazista korom óta a könyvtári rendezvényeknek, majd a bölcsészkarra speciális kollégiumoknak köszönhetően írókkal, költőkkel ülhattünk körbe asztalt. Czine Mihály és Szörényi László tanár urak óráin lassan-lassan elfogulatlanul beszélgethettünk többek közt Mándy Ivánnal, Bereményi Gézával, Esterházy Péterrel, Grendel Lajossal, Nádas Péterrel, Kovács Istvánnal, Dobos Lászlóval, Kocsis Istvánnal, Balázs Józseffel...

Mészöly Miklóssal személyesen mégsem találkoztam. (Influenza volt, iskolakerülés?) Mégis meghatározott jó pár dolgot az életemben. (Akárcsak XX. századi írótlárá, Ottlik Géza, s a fent felsoroltak közül annyian.) Karakterét, arcélét Móser Zoltán fotográfiáiról ismerem, de Kenyeres Zoltán gyorsfényképe is előttem: „Az egyik szobában M. beszélt. Fehér hajához jól illő fehér kötött pulóvert viselt, talán a nadrágja is fehér volt, de ez nem biztos, mindenesetre az egész ember olyan fehér benyomást keltett, nemes arcával, átszellemült tekintetével olyan volt, mint egy költői tisztaságszimbólum.” Mészöly Miklós költői prózájának képei, mondhatom, belém vésődtek az ezerkilencszáznyolcvanas és -kilencvenes években. (Akár Anita forróított fémvégű pálcájának nyomán a fa lapjába a farsangoló állatok alakjai a *Megbocsátás* oldalain.) Polcomon több mint tucatnyi kötete. Az *atléta halálából* a következő sorokat tartottam fontosnak aláhúzni húsz-egynéhány esztendeje: „Alázat és makacsság, talán ez a kettő marad végül, amibe kapaszkodni lehet. Vagy az az egy, ami ez a kettő – a hit.” Regényei, kisregényei és novellái mellett a kisebb prózai írásai szintén úgy hatottak rám, mintha egy virtuóz zongoraművész érintené a billentyűzetet akkor is, mikor etüdöket játszik, nem szonátákat. Kevés írótól olvastam annyi halálosan pontos mondatot, mint tőle. Ilyenre, s ehhez hasonlókra gondolok: „*Hatni – pontosságban* magára hagyni.” Vagy az általa fölített kérdésre, hogy melyik a fontos: a futó vagy a stafétabot? S Mészöly „őszikéi”, a mindegyre tömörebb szépprózák! Nagyon hiányoznak. Az idézett *Megbocsátás*. (Amit Budapesttől hazáig, Tapolcáig úgy olvastam egy szuszra végig, hogy észre sem vettem a Balatont.) A *Sutting ezredes tündöklése...* A *My jo* című hangjáték. Burns, Arany János és Vas István szerint az emberi életút úgy vezet, hogy fölérünk a magaslatra, onnan pedig újra lefelé haladunk. *Ez az út, ez az út csupa*

búcsúzás. Ám Mészölynél csak azért kapaszkodnak föl az öregek még egyszer, hogy onnan már a kerítés melletti fák várják őket, hogy időtlenné legyenek: Philemonná és Baucisszá. Ahogy Mészöly a fákat figyelte. Mintha Nemes Nagy Ágnes verse intelmét hallanám: *Tanulni kell a téli fákat!* A konkrét látványtól a látomásig, az egyszerűtől a mítoszokig kalauzolnak ezek a szövegek. Alisca, Szekszárd egyetlen utcarészletéből évezredek nyílnak. A tolnai megyeszékhely vasútállomásától máig egyetlen bédekkerem van, egy rajzlapra is lemásolható fogalmazás. Az ügynökről szól, aki szappanocskát ejt az elhagyott kislány ölébe. Semmi másról, illetve mindenről, ami Szekszárd, s ami megtörténhet emberekkel. Az írás tájázásának kidolgozottsága, atmoszférateremtése Babits nagyregényének fejezeteivel ér föl. Nem számoltam meg, hány sor, hány betüleítés, de ekkor szövegni remekművet (amely még akkor sem miniatűr, ha Marcel Proust tűnt időről és bimbózó lányokról szóló regényfolyamához hasonlítom) azóta sem olvastam folyóiratban. (Túlznék? Lehet, de nem érdekből teszem.) Czigány György írásából is megtanulhattam: Mészölynél „A helyszín maga a történet. A tájkép nála a cselekmény, a figyelem pedig erkölcsi vállalás. Pontosságának etikai értelme van: a stílus ebből fakad.” Hogy Mészöly Miklós milyen erkölcsi mércét állított önmaga és környezete elé, arra egy interjú visszhangjából következtettem. [Alexa Károly: *Beszélgetés Mészöly Miklóssal. Jelenkor*, 1981. 1. sz.] Az ezerkilencszáznolcvanas évek elején, hatvanévesen arról mesélt, hogy a második világháború után a kitelepített svábokon elkövetett embertelenség semmiben sem különbözött a klasszikus deportálások szörnyűségeitől. S ha csak egyetlen emberen követik el azokat a bűnöket, már nagy baj van. A hivatalos napilap kritikusa lefasisztázta Mészölyt, s még a válaszadás lehetőségét sem adta meg. Igen sok régi történetet, pillanat-cserepet elfelejtettem, de ezt az esetet nem. (Tüskés Tibor is hasonlóképpen állt ki a sérthető szellemi értékek mellett, korántsem szinkronban a művészi vagy ideológiai korkívánalmakkal: „A szívem mindig a kisebbséghez húz. Amikor a szocialista realizmusnak nevezett földhözragadt sematizmus volt az úr, modern és avantgárd voltam, a kísérletezés, a formabontás vonzott, filozófiában az egzisztencializmus, filmben a francia új hullám, regényben a nouveau roman izgatott. Manapság, amikor a művészetben a posztmodern törekvések, a neoavantgárd ötletek borítanak el mindent, vaskalapos realistának, őskonzervatívnak látszom...” TT: *Időrosta*. 1994.)

Több könyv, így az *Iskola a határon* („Élj!”) életparancsa mellett Mészölyét is megtanultam: ugyanúgy kell futni Bátaszéken és a többi vidéki helységben, mint a Népstadionban. (Mándytól is hasonlót. Tőle azt lestem el, hogyan kell a magányban az időt szépen és színesen strukturálni, kitölteni a margón, a pálya szélén is fegyelemmel, fölemelt fejjel. Sorsszerűbben Németh László fogalmazta meg a jelszót: „vegetálni csak nemesen szabad!”) Mészölyről olvastam, hogy ő volt irodalmunkban a „megvesztegethetetlen”. (Igen, s még többen is azok voltak rajta kívül.) Mindenesetre hiszem, hogy igaz, amit Esterházy Péter költőien fogalmazott Mészöly Miklósról, hogy *MM fölénk magasodó ezüsfenyő*.

*

Pilinszky János, Csorba Győző, Takáts Gyula verseit Tüskés Tibor könyveiből és publikációiból ismertem meg a középiskolában. Tanár szüleimtől a

pécsi tanár és irodalomtörténész *Versről versre* című könyvét kaptam tizenhetedik születésnapomra, ám ez nem volt elég számomra, leemeltem polcukról *A tanítás problémái* sorozat *Kortárs irodalom a középiskolában* című Tüskés-könyvet (benne a dedikáció Tapolcán, 1977. november 14-én kelt), s igyekeztem diákként úgy olvasni a fiktív leveleket, mintha magam volnék az abban szereplő megszólított tanár. Siettedi a kamasz az időt, a diák Nagy László szintén hajtotta volna előre a pápai Nagytemplom mutatóit. Tüskés Tibor tünődése is erről szólt *Időrosta* című kötetében: „Ahogy közeledünk a gyerekkorból a férfikor, majd a férfikorból az öregkor felé, az idő egyre gyorsul ritmusban telik. Az érettségi dolgozatot körmölő diáknak alig vánszorog előre az óramutató. A nyugdíjas korú férfinak egy esztendő is nyílvezzőként suhan el: amiről azt hitte, hogy tavalyi esemény volt, ha jól utánanézt, megtudhatja, nyolc-tíz éve történt.” Milyen jó, hogy Tüskés Tibornak volt ideje, indíttatása arra, hogy gonddal egybeszerkessze Mészöly Miklóssal való levelezését. Polcmon tanulmánykötetei, a dunántúli tájak kultúrtörténetét feldolgozó könyvei, novellaelemzése, visszaemlékezései. Illyésről, Pilinszkyról, Nagy Lászlóról Tüskés Tibor tollából olvashattunk először egész életmű-áttekintéseket és értékeléseket. Zrínyi-életrajza, Kodolányi-monográfiája (két kiadásban is már), útikalauzai (Szántódpusztától Sikondáig) nélkül ne kezdjen az ember dél-magyarországi témákba. *A déli part* című esszéjét ma is szívesen forgatom. Nyaranta fizikai felüdülést és szellemi élményt egyszerre nyújtottak az általa szerkesztett balatoni tematikájú folyóiratok Kaposvárról. A Jelenkor régi Balaton-számaiból kifénymászolt oldalakat válogattam egy mappába. Amikor már majdnem azt hittem, hogy legkedvesebb írómat, édesapám kollégiumi szobatársát, a Cserszegtomajon született Szabó Istvánt elfeledte az ország, az ezerkilencszázkilencvenes években Tüskés Tibor könyvében olvashattam egy szeretetteljes és értő novellaelemzést *A szent család reggelijéről*. A pécsi irodalomtörténész, tanár és szerkesztő szépírói arcát természetesen esszéiből is ismerhetjük, de számomra a legemlékezetesebb az a vallomása, amelyben az Adriai-tengerbe könnyet ejt Fenyvesért és a Balatonért. (Ottliknak elhittem, hogy gyermekkorra megvan a lille-i pályaudvaron, Tüskés Tibornak pedig, hogy a gyönyörű ded tengerkénk meglesz mindig valahol. Másnem: létezik Balaton nevű kisbolygó az űrben. Tudták?)

*

Az életrajzok szerencsére nem csupán párhuzamosak, találkoznak a valóságban is, bár olykor oly szeszélyesen, mint a *Doktor Zsivago* című regényben. Tüskés Tibort (1930-ban született Szántódpusztán) és Mészöly Miklóst (1921-ben született Szekszárdon) egyaránt a Dunántúl déli régiója indította útnak. Levelezésük első dokumentuma szerint közvetve (baráti üzenetet bízva Fodor Andrásra) biztatta Tüskés Tibor Mészöly Miklóst, hogy küldjön kéziratot a pécsi Jelenkor számára. Mészöly Szekszárdon, 1960. augusztus 20-án keltezte a levelét. 1964 júliusáig, a „fullasztó kánikuláig”, ameddig Tüskés „főszerkesztheti” a lapot (TT MM-nak, 119. p.), 77 posta hozza-viszi a híreket, baráti üdvözléseket és a kéziratokat. Alig fél évtized levelezésének terjedelmével már nem vetekedhetnek a következő idők. Harmincöt év jön, s majdnem pontosan egyetlen írott üzenet esik csupán minden esztendőre. Mintha átlag-

ban kétévente fordultak volna írásban egymás felé. A közös munkaalkalom, cél hiánya ennyit tett, aligha magyarázható mással a tény. Tüskés Tibornak 1964 novemberében még eljuttatja Mészöly az Erdélyből küldött könyvajándékot (Kányádi Sándor *Harmat a csillagon* című dedikált kötetét – MM TT-nak, 121. p.), aztán elmondható, hogy Mészöly Miklósnak – saját szavaival élve – „a Szederkényi-időktől” kezdődően lett újra kapcsolata Péccsel. (A Jelenkor 1964. évfolyama negyedik negyedévének számaiban nem szerepel MM-írás. Még esztendőig csak róla szóló könyvismertetések jelennek meg Rajnai László és Tüskés Tibor tollából. Az új főszerkesztő, Szederkényi Ervin levelezésében kell utánanéznünk a folytatásnak... 1970-ben jelenik meg a *Nyomozás*.) Igazat adhatunk Fodor Andrásnak, akinek életműve azt sugallja, hogy a *működés több mint a lét*, s így az írástudóknak igenis munkáikkal a szerkesztők, irodalmi lapcsinálók között kell forgolódniuk. Ki tudja, milyen alkotások születtek volna Szekszárdon vagy a Városmajorban, ha helyén maradhat a régi főszerkesztő. Nem beszélve arról, csak sajnálhatjuk azokat a meg nem írt leveleket, amelyeket most föl kellett volna venni e forrásgyűjteménybe. Irodalomtörténetünk legszebb fejezetei közt tartjuk számon az episztolákat, de volt rá példa, hogy a magánlevelezés adta intimitásban a gyónásnak, a kibeszélésnek a fontossága csak az utókor előtt vált nyilvánvalóvá. Tompa Mihály és Arany János levelezése nélkül egész kultúránk válna szegényebbé. A XIX. századi költők sebzett-ségéről, lelki rezdüléseiről legalább annyit elárulnak, mint maguk a költemények. Ők jutottak eszembe, amikor a 80. levélhez értem: „Folyóiratoknál nem nagyon kereskedem – a *Hídnál* lettem otthonosabb. Már ősz vagyok, de fehér leszek, mire itthon kipréselődik valami.” (MM TT-nak, 126. p.) Egy korszak, egy rendszer, egy város (ma már bátrabban) történelmi(nek mondható) közegére, egy-egy mű megszületésének adalékaira, ihlető körülményeire, fogadtatására láthatunk vagy következtethetünk, ha ezeket a dokumentumokat forgatjuk. Például az első Mészöly-regény (amit a francia Seuil és a német Fischer Verlag előbb érdemesített megjelentetésre, mint a Szépirodalmi Kiadó) után a második ötlet-csírájáról 1962 áprilisában ad hírt a baráti hangú levél: „Várom, hogy levonulhassak a tuszkulánumbamba – s megpróbálok belevágni egy új regénybe (Saulus-Paulus problematika).” (MM TT-nak, 44. p.) Szeptemberben már egységes részletet ígér a Saulusból Mészöly, ám nemhogy karácsonyig nem tudja fedél alá hozni a nagy tervet, hanem sokkal tovább küszködik még a szöveggel az 1968-as megjelenésig. (Amikor elakadt az írással, egy ravennai mozaik kockáit számolgatta gombostűvel, hány apró, önmagában semmitmondó, színes négyszögecske, részlet is tesz ki egy műalkotás-egészt?) Harminc év alatt (a levelezésből rekonstruálható, hogy) hat alkalommal látogatott el Mészöly Pécsre, ebből háromszor író-olvasó találkozóra. (A gimnáziumba, ahol Tüskés Tibor felesége tanított, a megyei könyvtárba, végül a város egyik fiókkönyvtárába 1993-ban. FÜGGELÉK, 188. p.) Nehezen vállalkozott az író még akkora útra is, mint a szomszéd megyéig tartó, ám Mészöly életformája is volt, hogy a Porkoláb-völgyben (vagy később Orosziban) elzárkózzon munkáival a tuszkulánumbamba. (A tuszkulánum kifejezés, amit Mészöly is használt, egyébként római katonák pihenőhelye volt, ahová nem ért a csaták vagy a szolgálat zaja.) Orosziban már annyian látogatták, főleg a fiatal művészek, hogy Mészöly-cserkészetről beszéltek viccesen.

Az 1960-as években jelentős írókkal (köztük azokkal, akikkel méltatlanul bánt a kultúrpolitika) a holdudvarában rangot adott és kapott egy vidéki folyóirat. A főszerkesztő, a fiatal Tüskés Tibor már majdnem krisztusi korba érkezett, ám feltehetően olyan helyzetekben kellett döntenie, amelyek az idősebb bölcsenek („dörzsölteknek”) is komoly fejtöréseket okoztak volna. Tüskés Tibor közölte Weöres *Salve Regináját* (*Aubade* címmel), amelyet még a Vigilia sem mert akkoriban. Tüskés Tibor annyit jegyzett föl erről a verspremierről, hogy ő maga sosem fordult semmiféle hatalmasságokhoz, hogy mi jelenjen meg a folyóiratban. Anekdotikus és megható Weöres gesztusa, ugyanis a honoráriumot (Tüskés Tibor szerint egyáltalán nem azért, mert kevesellte az egy-kétezer forintot) visszautalta Pécsre, mondván, hogy imáért nem fogad el pénzt. A honoráriumok pedig jól jöttek a szerzőknek. Bizony Mészöly Miklós számára is: „Kedves Tibor, pénz megjött s mert szándékosan picire számítottam, most igazán óriásnak érzem a zsebemben! Pillanatnyi béka-perspektívámból különösen...” (MM TT-nak, 22. p.) Pilinszky párizsi útja előtt örült az anyagi segítségnek. A főszerkesztő és szerző közti levélváltások egyéb gyakorlati kérdésekről szóló bekezdésekkel vannak teli. (Természetüknél, küldetésüknél fogva nem lehetnek olyan familiárisak, mint az Aranyéi s Tompáéi. „Írj három-négy fleket a körkérdésünkre – amit közölhetünk.” (TT MM-nak, 95. p.) Ám e túlon túl „prózainak” tűnő mondatok is kapnak bájít éppen a valóság felől: „Gondolod, hogy nálatok még sor kerülhet rá? Ha nem, hozd azt is magaddal, légy szíves (az orvosi készenlétről szóló rész már csak nálad van meg! Az eredetit elveszítettem.) MM TT-nak, 98. p.)

*

A Tüskés Tibornak küldött könyvek dedikációiból kiderül, hogy időközben elszalad öt vagy hét esztendő is, hogy „(hűtlenkedő –) barátsággal” újra jelentkezzen Mészöly Miklós. Tüskés Tibor pedig tizenhárom esztendeje megírt tanulmányát válogatja be a *Mérték és mű* című kötetébe 1980-ban: „...Mészöly számára sosem a cselekmény, a sztori a fontos, hanem a gondolati és meditációs anyag, amit hozzájuk fűz. Vonzódik a kalandos, veszélyes történetekhez, de nem azért, hogy izgalmat keltsen, hanem azért, mert szerinte az ember a veszélyben, a váratlan lehetőségekben, az életre nehezedő árnyak közt lehet önmaga, mert az igazán emberhez méltó felelősség a veszélyeztetettség vállalása, saját sorsának választása és elfogadása...” Ugyanitt írja róla Tüskés, hogy „ez az író éppenséggel nem a »pálya szélén«, hanem irodalmunk élvonalában fut”. A kilencvenes években aztán – köztudott, hogy – minden reménykedésünk dacára a barátságok ápolásának mégsem kedvezett a kelet-európai társadalmi átalakulás. A véletlen vagy a sors úgy hozta, hogy sem olyan könyves, sem olyan politikai rendezvényekre nem jutottam el, ahol Mészöly Miklós szerepelt. Meglepve olvastam magam is versét, amit Soros Györgyhez írt, ő, aki sosem szerzett alkalmi köszöntőt, még akkor sem, amikor annak ugyancsak divatja volt. Az ország hasadási vonala mintha egyrészt Mészöly Miklós és Csoóri Sándor baráti tábora között is szaladt volna. Mészöly létfilozófiájához álltam közelebb, ám meggyőzően éreztem magam, hogy Csoóri szellemi körében, vidéken magam is tehettem-vehettem évekig a Balaton Akadémia magyartanáráként, hiszen ama „stafétabottra” gondoltam, nem pedig saját futásomra. Vörösbe-

rényben és Balatonbogláron egyik kolléganőmnek, az azóta elhunyt Haidekker Olgának a legkedvesebb írója Ottlik és Mészöly volt [pro memoria: „Magasiskola = Iskola a magasban“]. Ezekben az esztendőkből, amikor országos a civódás, sebeket osztanak és kapnak az írástudók, Tüskés Tibor a magyar irodalom és Pécs értéktartóitól felé fordult. A halottakhoz, akikhez személyes ismeretség, vagy azon túli barátság fűzte. Többek közt (fölsorolásom impresszionisztikus, távol a teljesség igényétől) Várkonyi Nándor, Kodolányi János, Bárdosi Németh János, Lovász Pál, Weöres Sándor, Bertha Bulcsu és Mészöly Miklós életművét elemezte, vizsgálta. TT Mészöly halála után már legalább egykötetnyi tanulmányt írt MM-ről. Mégis a levelezésüket adta először, most, közre, ezt találta fontosabbnak. Fogadjuk csak el, mivel nem az író, nem a monografikus, nem a főszerkesztő, hanem maga az ember- és értéktisztelő gesztusa ez.

*

A szépirodalmi folyóiratok szerkesztőségeit mindig valamiféle családiasság színterének képzeltem el. Persze romantikusan. Fizikai valójában némelyikben még annyi otthonosságot sem találtam, mint egy albérletben vagy egy korabeli századparancsnoki irodában. Apámat (már nem él) vagy bátyámat (aki sohasem volt) képzeltem bele a redakciókba, amíg nem kopogtam be az elsőbe, a másodikba, a harmadikba... (Szörényi László számára Mészöly, N. Pál Jós-kának pedig Czine Mihály számított apa-helyettesnek...) Nagy ráadás, mikor elegendő a kézirattal olyan főszerkesztőhöz fordulni, akinek a periodikájától pedig rang hull vissza a szerzőre. Vö.: „Kedves Tibor, először is: sok szeretettel kívánok minden jót a családnak, Buék! S mindjárt továbbítok egy sereg gratulációt a decemberi számért (ami nem ildomos ugyan tőlem, hisz én is benne vagyok) – de mégse tehetem meg, hogy ne továbbítsam, mert egymás után kaptam a telefonokat s egyikből se hiányzott a szerkesztőnek adózó elismerés – úgy igazságos hát, hogy megosszam a jóérzést és örömet.” (1962. MM TT-nak 57. p.) Makacsul hiszem tehát, hogy a minőség, a munka, a mesterség szeretete egy ponton óhatatlanul barátságokat, családi kört teremtenek. Berda József rendszeresen küldhetett a szabványkéziratok helyett képeslapokat is Tüskés Tibornak, a Jelenkorban napvilágot is láttak ezek az epigrammái. (Parancs János közölt tőlem egy négysoros, amit én is képeslapon adtam föl, rá gondolva, a szigligeti Aranypatkó teraszáról. Parancs János így is, úgy is maga gépelte az irodalmi oldalt, mielőtt hetente a számítógépéről bevitte az Új Ember redakciójába. Hiszem már, hogy a szerkesztés is ugyanolyan alkotómunka lehet, mint a szonettfaragás. Ilia Mihály pályaevei, de még a válaszbörítékokra gonddal és ízléssel választott bélyegei is erről tanúskodnak. Ilia Mihály tanár úr vállalta, hogy Szegeden a Tüskés Tibor-i örökség folytatója legyen a Tiszatáj-nál.) Azt hiszem, hogy a KÉZIRATOKAT NEM ŐRZÜNK MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA „szlogent” csak a hajdanvolt dilettánsok miatt találhatta ki a szakma, hiszen Csányi László – maga mesélte nekem büszkén – úgy őrizte Weöres madárfej-betűit, mintha Arany János sorait birtokolná. Szerintem annak a műnek, amit nem őriz meg szívesen az azt közlő főszerkesztő és bizottsága – meg sem érdemes íródnia.

Meggyőződésem, hogy Tüskés Tibor írói életműve, szerkesztői szolgálata mellett szépirodalmunk forrásait, hol fényes, hol szomorú lapjainak megismer-

rését szolgálja a hozzá íródott levelek és néki küldött kéziratok őrzésével és közzétételével is.

*

Balaton-esszéjének dedikációjából tudom, hogy 1997. május 3-án látogatta meg családjunkat, azért, hogy a Somogy Veszprém megye-számához kéziratot kérjen tőlem. Én még elmondhatom, hogy volt idő, amikor egy irodalmi lap főszerkesztője így tisztelt meg egy fia-lehetne alanyi költőt. Isten éltesse Tüskés Tibort a 75. születésnapján!

(Volt idő. Mészöly Miklós és Tüskés Tibor levelezése. Pro Pannonia, 2005)

Németh István Péter

Ez történt közben

(Szántai János: *Sziszüphosz továbblép*)

Úgy tűnik, az sem mindig előnyös, ha jól sikerül egy könyvborító. Persze az is lehet, hogy mostanában nagyon lelassultam. Mindenesetre már ötödik-hatodik alkalommal vettem kezembe a könyvet – hiszen nem ildomos egy több mint húsz elbeszélést felsorakoztató könyvet együltő helyben elolvasni –, mikor „eljutott hozzám” a cím lényege: paradoxon, lázadás, vagy valami hasonló. Sziszüphosz továbblép. Mármint az a valaki, aki *par excellence* nem léphet tovább, soha. Valószínűleg a borító központi részét elfoglaló Bosch-festmény fura figurája vonta el a figyelmem erről. De hát milyen kellemes, ha sikerül felfedezni valamit ott, ahol nem is gondolnám.

Akkor is viselhetné e címet a könyv, hogyha hasoncímű írás nem is húzódná meg benne. Vagy ha Szántai János meg sem írta volna a görög sziklagörgető hirtelen megvilágosodásának történetét. Mert, bár a többi történetnek sok köze nincs a mitológiához, szinte minden írásban ott van a kijelölt út, a megszokás, a kényszer félrelökése, netán tótágasba állítása – és a mondanám jellegzetes Szántai-féle iróniával való kifigurázása. Mert, ugyan már, miféle esztelenség görgetni annyi időn keresztül a nagy kősziklát, kedves olvasóm, mikor csak annyit kell tenni, hogy... Ezt persze nem árulhatom el – nézőpont kérdése.

Menjünk beljebb a könyv világába, keressünk néhány fogószót. Jelzem, hogy ezen elmélkedéseim csupán a könyv egy része körül gravitálnak, a kötet sokrétűbb és összetettebb annál, hogy minden aspektusát feltáró munkának vessem alá.

A lúzergyár és vidéke. Ennek termékei vagyunk mi, emberiség. Külön-külön, kisebb-nagyobb csoportokban, és összességünkben is. Legalábbis erre a következtetésre jutottam többször belenézve ebbe a görbe tükörbe, mellyel Szántai barátom örvendeztetett meg. Mintha régi velencei üvegesmesterektől tanulta volna, olyan a „la mise en oeuvre”. A történetek, mint a felforrósított, épp csak olvadásnak indult, majd megszilárdult üveglapok. Távolról a hepe-

hupák valószínűleg nem is lennének feltűnőek, s közelről, ha talán nem is a megszokott, de nem kirívó avagy rendkívüli. Különös tulajdonságaira úgy tett szert, hogy a szerző a foncsort csupa iróniából készítette, hozzákeverve némi morbid humort, kevés pamfletet s hasonlót. Ezt a különös amalgámot felhordva a girbegurba üveglapra, meg kell hagyni, meglehetősen különös visszaverő eszközt hozott létre. Mely nem feltétlenül a fotonokat, inkább a lélek- és szellem-részecskéket tükrözi vissza, gyakran sokszorososan felerősítve, nem ritkán kíméletlenül. Mert én-ti-ők (köszönöm az összetett személyes névmásokat, Aszimov mester) vagyó(un)k azok a vicces fickó(k) ott, a mesékben: a kielégületlen óz és az üldözetlenül menekülő gnú, a pontos tűzszerész és a gyöngybetűs titkárnő, s persze a skizofrénnek kínai meg indián agy-társbérlői. Egyszóval mindenki egy-egy lúzer. Legalábbis időszakosan. Sziszüphosz lúzer addig, míg görgeti a kövét. A csiga lúzer, ha átér az út másik oldalára, ha nem – mi más lehetne szánalmas sebességével. Lúzer a jót akaró néger varázsló, ahogy az a mindent gyűjtögető Bendegúz király is, és persze az öregedő ördög is az. (Kivétel talán az Andrassy úti pingvin. De ez sem biztos.) Mert előbbutóbb valamit mindannyian végletesen elszúrunk. A könyvből kiderül, hogy tulajdonképpen ez a magyarázata az isten(eke)t ábrázoló számtalan afrikai faszobor keletkezésének is. Ami pedig mindezidáig nem igazán érdekelt, de most megnyugtató érzés tölt el: ezt is tudom.

Az érdekes az, hogy olvasod, olvasod a könyvet, mely folyamatosan exponálja az ilyesféle helyzeteket és szereplőket, és mindennek dacára a szád sarka felfelé, nem lefelé görbül. Azt hiszem, erre mondják, hogy profi módon van megírva.

A *Zoo, mindenfelé*. Bevallom, nem volt alkalmam, pardon: szerencsém Szántai János korábbi köteteit olvasni. De a címeikből (...) gyanítom, hogy az állatvilág mint téma közel áll a szerzőhöz. A *Sziszüphosz továbblép* is megerősít ebben, hiszen számos elbeszélés szereplői állatok. Persze semmi Balu vagy Baghira, semmi Riki-tiki-tévi. Nem is társadalomkritika, ahogy azt gyanítanánk az évezred hajnalán, legalábbis nem elsősorban. Inkább némileg – csak némileg! – La Fontaine-re emlékeztető, tizenhat éven felülieknek szóló mesék, megfűszerezve egy kevés orwelli hierarchikus fel-, illetve leépítéssel. Jobb helyen rajzfilm lehetne belőlük. Mely esetben ha nem is olvasnánk el a szövegeket, rádöbbenénk, hogy mekkora s milyen állatok vagyunk, a szó pejoratív értelmében. Önzők. Irigyek. Erőszakosak. Beképzettek. Hazugok. Meg a többi. S a többi. Mint a zongorista varacskosdisznó, aki Don Juan hírében áll – nyilván kiderül róla, hogy impotens, végül megeszi a leopárd. A trubadúrköltő tengerimalac pedig, latens homoszexualitása kíséretében, hajóra száll. Pedig mindkettejüket jól megfizette a nyúl, a szarka közbenjárására, hogy az őz problémájára megoldást találjon... Szóval nem valami kedves, annál inkább feddő leképezése ez mindennapi közönségességünknek. (Kivétel talán az Andrassy úti pingvin. De ez sem biztos.)

A *sokarcú halál*. Annyi minden hal meg ebben a könyvben, hogy abból már statisztikát lehetne készíteni. És igen változatosan. Találomra válogatok: a tűzszerész addig ül a járdán, amíg egyszer csak meghal; a pártfunkcionárius szeretkezés közben trombólist kap; A. nevű szereplőt kedélyes teázás és félreértéskedés után lelövi B.; a szemtelen, követelőző író – ez a kedven-

cem – a Halál a hátára kapja, oszt' elviszi. (Sőt a költészet is meghal, idézek a könyvből, az Őz naplójából: „Megbasztak, prima! De oda a líra!”) Azt hiszem, a haláloktól igazi, valóság ízű-szagú lesz még a legképtelenebb történet is. Mert nem, ez nem Hollywood. Ez *carpato-danubiano-pontic*. Emellett Szántai személyes hangot üt meg néhol, és, irónia ide vagy oda, helyenként elemi erővel sugárzik át a papíron a szavak mögül a szomorúság. Szerzői avagy szerkesztői fogás-e, nem tudom, de a történetek egymásutánisága igen nagy gondra és odafigyelésre vall. A kifinomult adagolás valamilyen fajta közép-közeli ismeretségbe kerít a jó öreg Thanatosszal. *Csókolom!*, *Szevasz!*, valahogy így. Hiszen mindenkihez minden pillanattal egyre közelebb kerül a vég. (Kivétel talán az Andrassy úti pingvin. De ez sem biztos.) De nem lesz gyorsabb a közeledése, ha időként számárfület mutatunk neki. Túl blazírt ő ahhoz, hogy érdekelje. Mi ellenben kissé jobban érezhetjük magunkat.

Következtetni, esetleg valahogyan összegezni: expresszió és szürreál. A „találkozik” nem lenne eléggé kifejező viszonyukat illetően, inkább „ölelkezik” a kettő Szántai kötetében. Ingyenc olvasók lubickolhatnak a szerző leleményeiben. Mint például:

„A Mesélő fölpillantott. Kövér, izzadó homály lebegett a szobában. Szemmel láthatólag otthon érezte magát. A hátán feküdt és hortyogott. ... Felállt, az ablakhoz rohant, és kinyitotta. Hát ez meg mi? Vaskos, sötétszürke felhőlabak csüngtek az ablak előtt, lecsúszott harisnyában és papucsban.”

Vagy például:

„A nyugalmazott villamosvezető órájára nézett. Fél tíz volt. Londonban fél nyolc. Indonéziában reggel fél kilenc. Berlinben fél kilenc, de este. ... Az imént távozott a konzílium. Belgyógyászok, sebészek, kardiológusok. Megannyi hatytyú, pelikán, flamingó. ... Az a helyzet, hogy miden valószínűség szerint megállt a szíve. ... Pihenjen. Holnap folytatjuk. És kirepült a kórteremből.”

Hát így.

Valamint Mandigaard tengernagy, akiről majdnem elfelejtkeztem.

Király Farkas